

יחסי אישות בין בעל לאישה

תאריך : 02.01.2017

העבודה מוגשת בחסות עמותת

נוער שוחר משפט עברי

הקדמה אישית:

נושא עבודתי הינו יחסי אישות בין בעל לאישה. נושא זה הוא מגוון ויכול להיחקר מכל מיני זוויות שונות והיבטים, אך היבט מסוים שעניין אותי כבר זמן מה הוא נושא מתן הגט לנשים. מהיכן נושא זה נולד, איך הוא התפתח לאורך השנים ואיך הוא כיום.

באופן אישי, חברת ילדות חוותה גירושים בין הוריה אשר היו מסוכסכים והבעל סירב לתת גט לאשתו וסירב לשלם מזונות, נושא זה כאב לאימה של חברתי והעביר אותה בחוויות קשות שבהן הייתה צריכה לבקש אוכל ובגדים על מנת לגדל את ילדיה. מקרה זה צרוב בזיכרוני וכאשר קראתי את רשימת הנושאים המוצעים, באופן כמעט מיידי החלטתי שאעשה את עבודתי על נושא זה כדי שתינתן לי הזדמנות ללמוד דברים חדשים על נושא שלא הבנתי במלואו כאשר הייתי ילדה קטנה.

מבוא :

בעבודתי בנושא יחסי אישות שבין בעל לאישה בחרתי להתמקד, כפי שצינתי בהקדמתי האישית, בנושא הגירושין ומתן גט. על מנת לחקור נושא זה לעומק, אספתי מידע בנושאים אלו ובנושאים הקשורים לנושא גדול זה, לדוגמת פסקי דין המפרטים על מקרים שונים הקשורים לנושא, עינתי במאמרים העוסקים בנושא זה, והשוואתי בין שיטות משפט שונות שהיו מקובלות בעבר וכאלו שכיום הן מקובלות בארצנו.

תוכן עניינים :

5	משפט עברי :
6	דין המשנה :
6	התוספתא :
7	התלמוד הירושלמי
8	רבי מאיר
8	רשיי
9	התלמוד הבבלי
10	משפט ישראלי :
12	המסגרת הנורמטיבית להתערבות בית המשפט :
16	השוואה :
17	משפט זר :
20	רפלקציה :
21	ביבליוגרפיה :

משפט עברי:

בחלק זה של המשפט העברי, בחרתי לעסוק בנושא הלכת מורדת, וזכאותה לגט מבעלה. מהי מורדת? על פי ההלכה, אישה "מורדת" היא אישה אשר מסרבת לקיים יחסי אישות עם בעלה, ואילו קיימת בנוסף דעה אחרת הטוענת כי אישה מורדת היא גם מי שמסרבת לבצע את מטלות הבית המוטלות עליה. במרוצת השנים, תקנת המורדת התפתחה, שונתה והשפיעה על חיי הנשים היהודיות והכוח שהחזיקו בידן בעקבות התקנות באופן ניכר. תקנות אלו החזיקו מעמד כחמש מאות שנה עד המאה השתיים עשר, והופסקו בעקבות החשש מגידול הכוח של הנשים, ריבוי גירושין וכפייה על הבעל להעניק לאישה גט אך עם זאת, חכמים אחרים המשיכו לאמץ את תקנת הגאונים אף במאה השלוש עשרה בטענה שיש להמשיך ולכפות על הבעל להעניק לאשתו גט.¹

ישנן מורדות אשר הסיבה שלהן למרידה הינה מוצדקת, כגון נשים אשר נכלאו לקטטה עם בעלן והן אינן רוצות לחזור לביתן עד אשר יקרא להן בעלן, נשים אשר בעלן מכה אותן, או כאשר אישה בורחת מן הבית מכיוון שבעלה חייב כספים ואנשים רודפים אותו באופן שכוח. המורדות מסיבה לא מוצדקת הן מורדות שבעלן מאס עליהן ונשים אשר מורדות בבעלן על מנת לצער אותו.

קיימות כשתי גישות מנוגדות היוצרות ביניהן מתח- הגישה האחת היא גישה אשר מפעילה כנגד האישה המורדת סנקציה הדרגתית ומתמשכת, הכוללת הפחתת הכתובה, וזאת במטרה להוביל את האישה המורדת לשנות את דעתה ולסיים את מרידתה ואילו על פי הגישה השנייה, האישה מאבדת באופן מיידי את כתובתה לאחר ארבעת שבועות המתנה,

¹ אברהם גרוסמן, *מורדת: אישה המונעת בעלה יחסי אישות, דעת* (2002)
www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=891

על מנת להביא לסיום מהיר של הסכסוך בין בני הזוג, בין אם באמצעות הפסקה מרידה או באמצעות פירוד מלא בניהם.²

דין המשנה: על פי המשנה, המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת, רבי יהודה אומר: שבעה טרפעיקין. עד מתי הוא פוחת? עד כנגד כתובתה. רבי יוסי אומר: לעולם הוא פוחת והולך שמא תיפול לה ירושה ממקום אחר, ויחזור ויגבה ממנה.³ כלומר, כאשר אישה מורדת בבעלה, מפעילים כנגדה עונש ממושך אשר במהלכו יפחיתו באופן מדורג משוויה של הכתובה שבידה, וכך גם הסנקציה פועלת באופן הפוך- כאשר הבעל הוא זה שמורד, לכתובתה של האישה מתווסף כסף באופן הדרגתי. מוסיף רבי יוסי ואומר כי עונש ההפחתה ימשיך גם כאשר ערך הכתובה שלילי, לעומת רבי יהודה אמר כי ההפחתה תפסק כאשר הכתובה מגיעה לשווי מינימלי.⁴

התוספתא: הגישה הנ"ל שונתה בהמשך על ידי דור תנאי מאוחר יותר, כפי שניתן לראות בתוספתא: "המורדת על בעלה וכו' זו משנה ראשונה. רבותינו התקינו שיהו בית דין מתרין בה ארבע וחמש שבתות זו אחר זו פעמים בשבת. יתר על כן אפי' כתובתה מאה מנה אבדה את הכלי"⁵. תקנה זו בעצם מחדשת את הסנקציה המוטלת על האישה, ובמקום הפחתה הדרגתית של הכתובה, האישה תהיה מוזהרת למשך כארבעה שבועות ובחלופם היא תאבד את כל כתובתה. גישה זו הינה גישה מחמירה יותר אשר תכליתה היא להציב סוף ברור למרידה, לעומת התהליך הארוך והממושך שקיים במשנה.

מטרת התנאים הראשונים הייתה להוביל בסופו של דבר את האישה לסיום מרידתה ולשינוי דעתה, וניתן להסיק מתוך תיקונה של ההלכה על ידי החכמים שלגישתם, התקנה הראשונה לא היה יעילה דיה על מנת לשנות את דעת האישה ועל כן הם החליטו לנקוט בשיטה מחמירה ואגרסיבית יותר. אך למרות זאת, קיימת מחלוקת האם הגישה הקיצונית יכולה להשיג את אפקט הפסקת המרידה על ידי האישה, שכן הגישה החדשה

² אבישלום וסטרייך, "על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד", מחקרי משפט כה. 563, 567-563. (2009).

³ משנה, כתובות ה, ז.

⁴ אבישלום וסטרייך, "על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד", מחקרי משפט כה. 563, 568. (2009).

⁵ התוספתא, ה, ז, (מהדורת ליברמן 73-74).

נוקטת בסנקציה חריפה וחד פעמית אשר לא מציעה לאישה זמן לחשוב על מעשיה לעומת המשנה אשר מציעה תקופה ארוכה שבה יכולה האישה לסיים את מרידתה. בקצרה, ייתכן וסנקציה פחותה ויותר סבלנית תהיה יעילה יותר מאשר שימוש בסנקציה קיצונית ומיידית.⁶

התלמוד הירושלמי: מן התלמוד הירושלמי עולה חידוש לתיקון של התוספתא, ולפיהו: "בית דין שאחריהן: מתירין בה ארבע שבתות והיא שוברת כתובתה ויוצאה."⁷ כלומר, התלמוד מוסיף שלאחר ארבעה שבועות של מרידה, האישה מאבדת את כתובתה וגם מתגרשת מבעלה. תוספת זו של גירושים מידיים איננה מוסברת, שכן ניתן להסיק מהלכות התנאים שתכלית ההלכות היא לגרום לאישה לסיים את מרידתה, לחזור לבעלה ולגרום לשלום בית. מן החידוש של הירושלמי עולה כי מאחורי הלכת רבותינו אינו עומד הרצון להשפיע על האישה ולסיים מרידתה, אלא הרצון לסיים את הסכסוך מהר ככל שאפשר, כלומר, יש להגיע להכרעה באופן מידי גם אם דבר זה כרוך בגירושין של בני הזוג. הבחירה מותנית בידי האישה, שכן אם תחליט היא להמשיך ולמרוד כנגד בעלה, תאבד היא את כתובתה ותהיה זכאית להתגרש מבעלה, אך מנגד אם תחליט היא לשוב ממרידתה, היא לא תפסיד את כתובתה. הסיבה העיקרית לחידוש זה בדין המורדת הינה החשש להתאסלמותן של נשים יהודיות שבעלן לא מסכים להעניק להן את גיטן, דבר זה גורם לכך שהשלטונות המוסלמיים מקבלים לגיטימציה להתערב בחיי היהדות ולפגוע בעצמאות השלטונית היהודית.⁸ התוספת החדשה הינה בעלת משמעות רבה, שכן חלק זה מבהיר לנו את מטרת שיטת רבותינו, שכן "ויצאה", כלומר גירושין, מהווה את החלק האחרון המסיים את התהליך ההלכתי שגם משקף את מטרת רבותינו לסיים את הסכסוך ללא בחילה באמצעים, גם אם במידת הצורך יש להפריד בין בני הזוג. מתוך זאת עולה, כי גט הינו תנאי הכרחי לסיום הסכסוך.⁹

⁶ אבישלום וסטרייך, "על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד", מחקרי משפט כה. 563, 570. (2009).

⁷ ירושלמי, כתובות ה, ח.

⁸ אברהם גרוסמן, מורדת: אישה המונעת בעלה יחסי אישות, דעת (2002).

www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=891

⁹ אבישלום וסטרייך, "על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד", מחקרי משפט כה. 563, 572. (2009).

רבי מאיר : על פי רבי מאיר, בעת פירוש המשנה, "אסור לו לאדם שישהא את אשתו אפילו

שעה אחת בלא כתובה"¹⁰, כלומר, מרכיב הכתובה מהווה מרכיב חשוב ומהותי לקשר הנישואין ולכן הוא טוען שכאשר אישה מאבדת את כתובתה, הבעל מחויב לגרשה ללא כל עיכובים מיותרים.

רש"י : רש"י מייצג תפיסה שלפיה הסכסוך בין שני הצדדים לא יכול להישאר במצב עומד ללא ניסיון לפתור אותו, ולכן מפרש רש"י את הלכת תנא קמא בכך ש"ואחר כך נותן לה גט ויוצאה בלא כתובה"¹¹, לאחר שהופעל נגד האישה עונש הדרגתי של הפחתת הכתובה, בעלה יהיה מחויב להעניק לה גט, כלומר, סיום התהליך יהיה מתן גט לאחר איבוד כתובה.

12

רש"י הזכיר את עניין הגט כארבעה פעמים במהלך פירוש הסוגיה ולכן ניתן להסיק שהוא רואה את כפיית הגט כמרכיב בלתי נפרד מכל יחידה המרכיבה את הסוגיה, ארבעת הפעמים בהם התייחס רש"י לגט הינן : א. במשנה, על פי תנא קמא, התהליך ההלכתי הוא הפחתת הכתובה "עד כדי כתובתה"¹³, כלומר עד שוויה המינימלי של הכתובה, אך רש"י מפרש תקנה זו ומוסיף "ואחר כך נתן לה גט ויוצאה בלא כתובה", כלומר, סיום ההליך ההלכתי מותנה בנתינת גט לאישה. ב. בפירושו לסוגיה¹⁴, מפרש רש"י את המושג "נמלכין בה" בכך שיש להשהות את גט האישה. ג. בפירושו לקושיית הגמרא, אומר רש"י כי כפיית האישה על פי הלכת המורדת משמעותה השעיית גיטה והפחתת כתובתה. ד. בפירושו לאמימר, אשר טען שמורדת הטוענת את טענת ה"מאס עליי" אינה נחשבת למורדת ולכן אין להפעיל נגדה סנקציות לשכנוע נגד האישה, טוען רש"י שמכיוון ולא מופעלת נגד האישה דרכים לשכנוע לחזור ממרידתה, היא זוכה לגט באופן מיידי ובמקביל גם מאבדת את כתובתה.¹⁵

¹⁰ בבלי, בבא קמא, פט.

¹¹ סג ע"א, ד"ה "עד כדי כתובתה".

¹² אבישלום וסטרייך, "על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד", מחקרי משפט כה. 563, 573. (2009).

¹³ משנה, כתובות ה, ז.

¹⁴ בבלי, כתובות ה, סג ע"ב.

¹⁵ אבישלום וסטרייך, "על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד", מחקרי משפט כה. 563, 575. (2009).

התלמוד הבבלי: "ואיהו כמאן סבר? כי הא דאתמר רבא אמר רב ששת, הלכה: נמלכין בה; רב התא בר יהודה אמר רב ששת, הלכה: אין נמלכין בה"¹⁶. הביטוי "נמלכין" רומז על תהליך להפחתת הכתובה, כלומר, לאמצעי שכנוע לאישה לחזור ממרידתה באמצעות עונש כלכלי נגדה. מצד שני, "אין נמלכין" משמעותו היא שלא נוקטים נגד האישה שום אמצעי לשכנוע והיא מפסידה כך את כתובתה ומקבלת זכאות לגט מידי. על פי התוספות, משמעות הביטוי הוא שבית הדין שולח לאישה הודעות לפני ואחרי ההכרזה הציבורית.¹⁷ משמעות נוספת לביטוי זה מוצעת על ידי הרא"ב ולפיה למורדת יש הזדמנות לבחור בין הלכת המשנה לבין הלכת רבותינו, כלומר בין הפחתה הדרגתית של הכתובה לבין אובדנה המלא לאחר ארבעה שבועות.

אמימר ומר זוטרא: חלק נוסף בסוגיה הממשיך את המתח הבסיסי שמלווה אל אורך כל חלקי הסוגיה הינו המחלוקת בנוגע לסייגים למרידה. אמימר ומר זוטרא מסכימים בין עצמם שיש להחיל את הלכת המשנה (השהיית מתן גט והפחתה הדרגתית מן הכתובה) על מורדת שטוענת את טענת "עינא ליה ומצערנא ליה", שבאופן עקרוני היא עדיין מעוניינת בבעלה, אך מסיבות שונות היא מבקשת לצערו באמצעות מרידה. לעומת זאת, מורדת הטוענת שבעלה "מאוס עליה", כלומר שהיא אינה מעוניינת בהמשך הקשר עם בעלה, טוען מר זוטרא שגם במקרה זה יש להחיל את הלכת המשנה ואילו אמימר טוען שאין להחיל הלכה זו במקרה זה, אלא יש להחיל את הלכת התוספתא, שלפיה היא מקבלת גט מידי ומאבדת את כתובתה, מכאן שאמימר נקט בעמדה מחמירה וקיצונית יותר מזו שהחזיק מר זוטרא.¹⁸

רובד תלמודי מאוחר: כלתיה דרב זביד אימרדא, הוה תתיסא חד שירא... השתא דלא אתמר לא הכי ולא הכי, תפסה לא מפקינן מינה, לא תפסה לא יהינן לה. ומשהינן לה תריסר ירחי שתא אגיטא, ובהנך תריסר ירחי שתא לית לה מזוני מבעל¹⁹. קטע זה שייך לרובד האמוראי או אף לסבוראי, ועל פיו ניתנת תקופת המתנה של כשניים עשר חודשים לפני שהאישה מקבלת את גיטה. המשמעות המדויקת של הלכה זו אינה ברורה והיא נתונה למחלוקת רבה בין פרשני התלמוד. לדוגמה, הגאונים התייחסו אל קטע זה כתקנה

¹⁶ בבלי, כתובות ה, סג ע"ב.

¹⁷ אבישלום וסטרייך, "על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד", מחקרי משפט כה, 563, 577. (2009).

¹⁸ אבישלום וסטרייך, "על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד", מחקרי משפט כה, 563, 580. (2009).

¹⁹ בבלי, כתובות ה, סד ע"א.

לימודית הכופה על הבעל לתת גט לאישה לאחר 12 חודשי מרידה. ניתן לשער שרש"י, בהמשך לדרכו הפרשנית שלפיה כפיית גט היא חלק בלתי נפרד מחלקי הסוגיה, שילב גם כאן את כפיית הגט.

בניגוד לרש"י ולגאונים, רבינו תם וההולכים בדרכו שללו את קיומה של כפיית הגט בקטע זה של הסוגיה וטענו כי המכנה המשותף של כל הפרשנויות האחרות הינו שהסוגיה מלמדת כי הבעל אינו רשאי לגרש את אשתו, גם אם הוא מעוניין בכך, על מנת לאפשר לאישה לשנות את דעתה ולחזור בה ממרידתה ורק לאחר כשניים עשר חודשים ניתן לגרשה. כאשר נשאלת השאלה לאיזה סוג מורדת מתייחס הקטע הנ"ל, מפרש רש"י את המעשה בכלתו של רב זביד כמעשה של אישה מורדת הטוענת את טענת "מאוס עליי" ועל כן המשך הקטע גם מדבר על מורדת מסוג זה. על פי אמימר, אנו לא כופים מורדת מסוג "מאוס עליי" כלומר, הלכת המשנה אינה חלה במקרה זה והאישה זכאית לגירושים מידיים. לעומת זאת, על פי הקטע יש להשהות את גיטה של האישה בכשנה על מנת לאפשר לה לשנות את דעתה ועל כן יש סתירה בין הלכה זו ובין ההלכה שתכליתה היא לסיים את הסכסוך בהקדם האפשרי. קיים בקטע זה של הסוגיה שילוב בין שתי הגישות: מצד אחד, אנו לא נוקטים בהליך ההפחתה ההדרגתי מכתובתה של האישה, ואילו מצד שני היא גם לא מקבלת גט מיד (או לאחר ארבעה שבועות), אלא לאחר כשנה. במקביל, על פי רש"י, ניתנת לאישה הזדמנות לשנות את דעתה ואם היא תשוב בה ממרידתה, נראה שלא תאבד את כתובתה.²⁰ לעומת רש"י, קיימים ראשונים, לדוגמת הרמב"ם, הרשב"ם ורבינו תם, אשר מייחסים את התקנה למקרים המיוחדים לכל סוגי המורדות או רק למורדת הטוענת את טענת "בעינא ליה", כלומר שעדיין מעוניינת בהמשך יחסיה עם הבעל אך בוחרת לצער אותו מסיבות שונות בעזרת מרידה. ראשונים אלו סבורים כי דין מורדת מסוג "מאוס עליי" הוא על פי ההלכה שנמסרה בידי אמימר, כלומר שיש לגרש אותה מיידית ולקחת את כתובתה.²¹

משפט ישראלי:

בחלק זה של עבודתי, המשפט הישראלי, בחרתי לעסוק בהצגת התמונה כפי שהיא

²⁰ אבישלום וסטרייך, "על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד", מחקרי משפט כה. 563, 582-583. (2009).

²¹ אבישלום וסטרייך, "על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד", מחקרי משפט כה. 563, 585. (2009).

מצטיירת כיום בנושא מצבן של הנשים העגונות בישראל, מה נעשה על מנת להקל על

ייסורן ומנגד גם מה היה ניתן לעשות על מנת להקל עליהן.

על פי סעיף 1 בחוק שיפוט בתי דין רבניים, "עניני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם הייחודי של בתי דין רבניים."²² כלומר, החוק הישראלי יצר הפרדה מן ההליכים הקשורים לנישואין וגירושין והעניק אותן לערכאה הפועלת בנפרד לערכאות אחרות ובסמכותה לטפל בכל ההליכים היוצאים מתוך נישואין וגירושין, ואחד ההליכים הנכללים בתוך נושא העל הזה הינו התרת נשים עגונות מסרבני גט.

כיום, קיימת ביקורת נוקבת כנגד בתי הדין הרבניים, הטוענת כי הם אינם עושים די על מנת להתיר נשים מעגינותן על אף שארגז הכלים ההלכתי מלא במגוון כלים לעזרה כגון כפיית גט, הטלת סנקציות, "הרחקת דרבנו תם", הפקעת קידושין ושימוש בדוקטרינת "מקח טעות". בנוסף, קיימות גם סמכויות שונות שקיבל בית הדין הרבני מתוקף חוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון)²³ והן מחוק בתי הדין הרבניים (קיום פסקי דין של גירושין).²⁴ אך עם כל כלים אלו, נראה כי בית הדין אינו עושה מספיק וכך מוצאות את עצמן מאות נשים עגונות ומסורבות גט באין מוצא לסבלן. על אף הפרדיגמה המניחה כי רק לבתי הדין הרבניים יש סמכות לקבל החלטות בנוגע לנשים עגונות, מתוך עיון בחוק הישראלי ניתן לראות שגם לבתי המשפט וליועץ המשפטי לממשלה יש תפקיד חשוב בנושא זה, שכן על פי חוק בתי הדין הרבניים, סעיף 6, אם "ציווה בית דין רבני בפסק דין סופי לכפות איש לתת גט פיטורין לאשתו... רשאי בית משפט מחוזי, כתום שישים ימים מיום מתן הצו, לפי בקשת היועץ המשפטי לממשלה, לכפות במאסר לציית לצו". כלומר, גם בית המשפט והיועץ המשפטי לממשלה נכנסים לתהליך כפיית הגט. שותפות זו של בתי המשפט עם בית הדין היא אינה מקרית, אלא סדר שחושב במחשבה תחילה על מנת להבטיח שלצדבתי הדין הרבניים, הפועלים על פי "דין תורה", תנתן גם לרשויות האזרחיות סמכות בפתרון הסוגיה המסובכת של נשים עגונות.

החלטה זו ליצירת רשות מפקחת על בתי הדין הרבניים הוחלטה לפני כחמישים שנה,

²² חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953, עמוד 165.

²³ חוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), התשט"ז-1956, עמוד 40.

²⁴ חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995, עמוד 139.

בעקבות פסק דין רוזנצוויג.²⁵ רשות זו הייתה אמורה לפקח על כך שבית הדין לא ישתמש באופן מופרז בסמכותו לכפות גט, מכיוון שבאותן שנים, הועברה ביקורת על בתי הדין הרבניים על השימוש המופרז בסמכותו לכפות גט. אפוא, מתוך נתונים, עולה כי בין השנים 2000-2007, מתוך כ-7500 תביעות גירושין שהוגשו כל שנה, השימוש בסמכות לכפיית גט או לנקיטת סנקציות הופעלה רק על 7-8 מקרים כל שנה, כלומר, השימוש בסמכות זו נעשה לעיתים רחוקות מאוד- אולי אף לעיתים רחוקות מידי.²⁶

על מנת לתקן מצב זה, חוקק חוק בתי הדין הרבניים, הידוע גם בשמו כ"חוק הסנקציות". חוק זה מעניק לבית הדין דרכים נוספות לפתרון בעיית הנשים העגונות וזירוז מתן הגט, ביניהם מאסר, שלילת דרכון או רישיון, איסור על פתיחת חשבון בנק ועוד... אך עם זאת, נראה כי קיימת מגמת ירידה בשימוש בחוק הסנקציות. לדוגמה, בשנת 2008 ניתנו 73 פסקי דין לנקיטת סנקציות המסרבים לתת גטם לנשותיהם ו-20 צווי מאסר לסרבני גט, ולעומת זאת בשנת 2009 ניתנו רק 44 פסקי דין כסנקציות ובוצעו כשישה מסרים נגד סרבני הגט. במקרים רבים, עיכוב הגט גורם לכך שהבעל סוחט את אשתו, גורם לה לוותר על חלקה בדירה המשותפת, שתווותר על חובתו בביטוח לאומי לתשלום מזונות, ודרישות כספיות שונות. מצב זה גורם לאי צדק ולאי שוויון בולט במערכת היחסים בין השניים. עם הבעייתיות של עיכוב הגט, נראה כי גם הרשות המפקחת שאמורה לדאוג שבית הדין יפעיל באופן תכוף יותר את סמכותו לכפיית גט, גם גורמים אלו נמנעים מיצירת מהלכים יעילים על מנת להפחית את קשיין של הנשים העגונות.

המסגרת הנורמטיבית להתערבות בית המשפט:

1. היועץ המשפטי לממשלה: היועץ המשפטי לממשלה היה יכול, אילו היה רוצה בכך, להיות נוכח בכל הליך שבו מתעורר מצב של עגינות, כפי שאנו למדים מסעיף 1 לחוק פקודת סדרי הדין. בנוסף, גם על פי סעיף 2 מוסמך היועץ המשפטי לממשלה להתייצב בכל דין שבו בית הדין משחק כתפקיד מרכזי בזירה, ולייצג אותה ולהגן עליו. אך עם זאת, נראה כי הרבה פעמים בוחר היועץ המשפטי לממשלה שלא להתערב בהליכי עגינות. ניתן לטעון שמונח על כתפיו לחץ ועומס רב שלא מאפשרים לו להתייצב בהליכים אלו, אך כמי

²⁵ בג"ץ 55\54, רוזנצוויג נגד יו"ר ההוצל"פ ירושלים, פ"ד ט 1542, 1549 (1955).

²⁶ אביעד כהן, "אם תרצו אין זו עגונה", משפחה במשפט ו-ז, 431, 437 (2014).

שאמור להיות שומר הסף של שלטון החוק ולעסוק בייזום חקיקה וקידומה, יכול היה היועמ"ש להיות פעיל יותר בהקלת סבלן של הנשים המעוגנות לדוגמה בעזרת מתן הוראות למסד הביטוח הלאומי שלהימנע ממחילת חובתם האזרחי של סרבני הגט ולהכביד עליהם את עולו על מנת לזרז את מתן הגט לאשתם, אך במקום זאת פועל הביטוח הלאומי בשיטה הפוכה- הענקת הנחות לסרבני גט, דבר המדרבן את סרבני הגט להימנע ממתן הגט.

2. הכנסת: לו הייתה הכנסת רוצה, יכלה היא לנקוט יזמות חקיקה שהיו מקלות באופן ניכר על סבלן של הנשים העגונות לדוגמה: א. הצעת חוק הפקעת קידושין: הצעת חוק שעניינה הפקעת קידושין במקרה שבו לא ניתן להתיר את הנישואין בדרך המקובלת, אך היא לא עברה את הקריאה הטרומית. מטרת הענקת הסמכות זו היא להתגבר על הקושי ההלכתי לפיו לבתי הדין הרבניים שבדורות האחרונים אין סמכות להפקיע ממון, ועל הקושי לפיו אין בהפקעת כסף הקידושין די כדי לגרום להפקעת מעמד הקידושין וכי דרוש לשם כך מתן גט. גם הצעת חוק המציעה את הענקת סמכות כפיית הגט לבתי המשפט למשפחה בטענה שחדלונה של מערכת בתי הדין לנקיטת סנקציות נגד סרבני גט מצדיקה את הקניית הסמכות גם לבתי משפט אזרחיים. הצעת חוק נוספת, שהוגשה בכנסת ה-18 על ידי חבר כנסת עתניאל שנלר (קדימה), מציעה שכאשר מחליט בית הדין שחלה של סרבן גט חובה לגרש את אשתו, יש לקבוע לוח זמנים לדיון בסנקציות נגדו תוך זמן קצוב ממתן פסק הדין.²⁷ ב. הצעת חוק הפעלת צו הגבלה ישיר וקביעת מועד לסידור הגט²⁸: הוצעה על ידי חברי הכנסת אורבך ושנלר, לפיה בתוך 30 יום שבהם לא גירש הבעל את אשתו, יש להטיל מגבלות על סרבן הגט בכל עניין הנתון לסמכותו של בית הדין. בעקבות הצעת חוק זו, תוקן סעיף 4 לחוק ונקבע שכאשר נתן בית הדין פסק דין של גירושין, יקבע בית הדין הרבני מועד לסידור הגט בתוך 45 יום מיום מתן פסק הדין, ואם לא סודר הגט בפרק זמן זה, יקיים בית הדין תוך 45 יום דיון שבו ידון במתן צו הגבלה נתן סרבן הגט.²⁹ ג. שיעור אגרה מופחת ופטור מאגרה בגין תביעות שעניינן סרבנות גט: בשל מעמדן וסבלן הרב, רבות מן הנשים העגונות אינן יכולות לנהל מאבק משפטי בדרך המיטבית. נשים רבות נעזרות בגורמים ציבוריים לצורך ההליכים המשפטיים, אך גורמים אלו אינם בעלי

²⁷ אביעד כהן, "אם תרצו אין זו עגונה", **משפחה במשפט** ו-ז, 431, 447 (2014).

²⁸ הצעת חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון- הפעלת צו הגבלה ישיר), התשע"א-2011.

²⁹ אביעד כהן, "אם תרצו אין זו עגונה", **משפחה במשפט** ו-ז, 431, 449 (2014).

משאבים רבים, כך שזכויותיהן של נשים אלו אינן ממוצות במשפט בעקבות היעדר משאבים ראויים וחוסר יכולת לשלם את האגרות של בית המשפט הכרוכות בניהול ההליכים. בדרך כלל הסרבן שולט על מקורות ההכנסה העיקריים ומנהל את נכסי המשפחה. מציאות זו מצדיקה מתן הקלה בתשלום אגרות משפט לכל מסורבות הגט.

3. ביקורת שיפוטית ישירה של בג"ץ על בית הדין הרבני: בית הדין אינו פועל מכוח עצמו. הוא שואב את כוחו מהדין, ולכן כפוף לביקורתו השיפוטית של בית המשפט העליון, בעיקר במסגרת תפקידו כבג"ץ. נראה כי קיימת הבחנה בין פעולתו המהותית של בית הדין- בירור ההלכה ופסיקתה, שכאן נראה כי בג"ץ אינו מתערב, הן בשל הסמכות הייחודית שנמסרה לבית הדין מכוח החוק והן בשל חוסר התמצאות רוב השופטים בהלכה ודין עברי. השדה השני הוא תפקודו המנהלי של בית הדין- שכן מחויב הוא לא לעשות כל פעולה שלא הוסמך לעשותה, עליו לפעול בתום לב, בסבירות, על סמך שיקולים עניינים ולא זרים, וכל היוצא מזאת. מתוך מחויבות זו של בית הדין רשאי בג"ץ להתערב בדרכי המינוי של הדיינים, מתן הכספים לסרבני הגט, צווי מאסר ועיכול וכולי... בג"ץ אינו נכנס בנעלי בית הדין ואינו שופט את החלטותיו לגופן, ולכן מתערב הוא בפסיקת בתי דין רק במקרי נדירים המבוססים על עילות מצומצמות. בעקבות מדיניות זהירה זו, בג"ץ לא התערב גם בפסיקות בתי דין שנראו מופרכות, פוגעות בצדק ויוצרות עוול במשפט.

התערבות פסיבית של בג"ץ בענייני עגינות: הימנעות מהתערבות בפסיקת בית הדין הרבני שפועלת לטובת התרת האישה העגונה הינה הדרך הקלה ביותר לסייע במלחמה בעגינות וסרבנות גט ללא לפגוע בעקרון הכבוד ההדדי שבין ערכאות השיפוט השונות. לדוגמה, בפרשת פיליבא³⁰, סירב הבעל פעמיים להיענות בחיוב לחיוב בגט שהשית עליו בית הדין הרבני. בית המשפט המחוזי נמנע מהוצאת צו לכפיית הגט, ובערעור לבג"ץ נקבע שיש לאסור את הסרבן עד שיחליט להעניק את הגט לאשתו. בנוסף, הדגיש בג"ץ כי בית המשפט המחוזי אינו משמש כערכאה לערעור לפסק דין שיצא מבית הדין הרבני ולכן יש לבטל את החלטת בית המשפט המחוזי. חשיבותו של פסק דין זה היא שלשם שחרור

³⁰ ע"א 606/61, היועץ המשפטי לממשלה נגד פיליבא, פ"ד טז 673 (1962).

האישה מעגינותה החליט בג"ץ להתנגד להחלטת בית המשפט המחוזי ולהתערב באופן אקטיבי על מנת לשחרר את האישה מעגינותה.³¹

אמצעי נוסף שבאמצעותו יכולים בתי המשפט, הן בג"ץ והן ערכאות אחרות למנוע מסרבני הגט הוא שימוש בכלים דיוניים של "דחייה על הסף" על מנת למנוע מסרבני הגט להשתמש לרעה בהליכי המשפט. ניתן לדחות עתירה על הסף כאשר העותר אינו "תם לב", וסרבנות גט היא כשלעצמה פעולה המכתימה את ידי הסרבן ועל כן עילה זו יכולה לשמש נימוק מרכזי לדחיית עתירתו על הסף, בדומה להלכה הידועה מהמשפט האזרחי "מעילה בת עוולה לא תצמח זכות תביעה", סרבן גט המתעלל באשתו אינו זכאי לבקש צדק מבית משפט של צדק. לדוגמה, בפסק דין לוי³², הגיש סרבן גט תביעת נזיקין נגד בית הדין הרבני על כך שניהל את הדיון בעניינו בהרכב חסר. השופטת גרוסמן דחתה את התביעה על הסף, מתוך עקרון חסינות דיינים בנזיקין ועקרון "תום לב" וקבעה שהתובע, "סרבן גט מקצועי", אינו ראוי לקבלת סעד.³³

התערבות עקיפה: לצד התערבות ישירה בפסקי דין של בית הדין הרבני בענייני עגינות, אם באמצעות ביטולם או דחיית ערעור, קיימות דרכים עקיפות שדרכן בג"ץ מקבל סמכות והשפעה על סוגיית העגינות.

במקרה אחד³⁴, עתרה מסורבת גט אשר הייתה צריכה לשלם כשישים אלף דולר לבעלה על מנת שייתן לה את הגט. לאחר ששילמה, פנתה לבית הדין הרבני ודרשה שיוחזר לידה הסכום ששילמה בטענה ששילמה סכום זה בעל כורחה. מנגד, בית האזורי טען שההסכם נעשה בהסכמת שני הצדדים ולכן נמנע מביטול ההסכם. בג"ץ אומנם העיר כי "הצורך בקניית גט בכסף מעוררת תחושת התנגדות ואי נוחות" גם דחה את הערעור בנימוק המסורתי שאינו מתערב בפסיקת בית הדין הרבני לגופה וכי כלפי חוץ נראה שהצדדים הסכימו לתנאי ההסכם הגירושין.

התערבות פעילה: למעט מקרים חריגים, בג"ץ אינו מוסמך לעשות פעולה אקטיבית שתביא לשחרור אישה מעגינותה, כגון כתיבת גט או מסירתו לידי האישה, הוצאת צו

³¹ אביעד כהן, "אם תרצו אין זו עגונה", משפחה במשפט ו-ז, 431, 461 (2014).

³² בג"ץ, 1555\05, לוי נגד הנהלת בתי הדין הרבניים, (2009).

³³ אביעד כהן, "אם תרצו אין זו עגונה", משפחה במשפט ו-ז, 431, 487 (2014).

³⁴ בג"ץ 2609\05, פלונית נגד בית הדין הרבני הגדול, (2011).

מאסר נגד הבעל וכולי.. דפוס זה משקף את יחסו של בג"ץ כלפי כל רשויות השלטון, לפיו הוא לא נכנס לנעלי הרשות. בגץ מסתפק בבחינת השאלה אם בית הדין הרבני פסק את פסקו במסגרת ארבעת הסמכויות שהעניק לו המחוקק, ובמידה ויש לבטל פסק דין זה, בג"ץ מחזיר את העניין להכרעת בית הדין הרבני על מנת שידון בו מחדש. לכן, בג"ץ מסתפק בדרך כלל בהתערבות פסיבית המסייעת בעקיפין לשחרור האישה מכבלי עגינותה.

35

השוואה:

בפרק זה של השוואה בין המשפט הישראלי למשפט העברי, נבחן פסק דין שבו אישה מגישה תביעת גירושין בעקבות מספר בעיות הקשורות באורח החיים של הבעל ותפקודו

³⁵ אביעד כהן, "אם תרצו אין זו עגונה", **משפחה במשפט** ו-ז, 431, 490, (2014).

המיני, ונראה כיצד המשפט העברי מיושם בפסיקת הדין. בני הזוג נשואים, והאישה טוענת באופן נחרץ כי אין מנוס מגירושין. לטענתה, עיקר הבעיה היא קיום אורח חיים מנוכר מצד הבעל, התקשרות לא טובה איתו וקיום יחסי אישות לעיתים רחוקות מאוד. הבעל אינו מסוגל לישון בלילות ולכן נוצר מצב שבכל שנות הנישואין האישה הלכה לישון לבדה בערב בעוד שהבעל נשאר ער בלילה וישן ביום. האישה מתנגדת לחזור לייעוץ נישואין מקצועי כפי שעשו בעבר בטענה שהמצב הממושך הביא אותה לסף קריסה נפשית. מנגד, הבעל מתכחש לבעיות בחיי האישות שלו ומתנגד לגירושין ומציע לנסות כל דרך שיכולה להביא לאישה הקלה ונחת בקשייה שתיארה. בני הזוג אמנם מתגוררים באותה דירה, אך האישה כבר זמן מה גרה לבדה ביחידת דיור שארגנה לעצמה בתוך הבית למען שלום הבית והילדים המשותפים. בדיון הראשון, שהתקיים ביום א' שבט תשע"ב (25/01/2012), האישה מסבירה שהיא מרגישה כמו תרנגולת ששחטו אותה ונמצאת באפיסת כוחות ובאפיסת אמון כלפי הבעל. הבעל לא הכחיש בדיון זה את הטענות שהפנתה כלפיו האישה והודיע שהוא יעשה כל מה שצריך כדי להביא לשלום בית. בדיון האחרון שהתקיים ביום כ"ה תשרי תשע"ג (11/10/2012), נוספה טענה לחיוב הבעל בגירושין. לטענת האישה, גם בעת קיום יחסי אישות, הם מתקיימים בצורה המינימאלית ביותר בעקבות ליקוי פיזיולוגי אצל הבעל. הבעל ניסה להשתמש בתרסיס, אך לא הופקה ממנו תועלת. לכאורה, קיימת עילה לחיוב הגירושין, מפני שהבעל הנהיג מצב קבוע שבו מתקיימים יחסי אישות בין בני הזוג לעיתים רחוקות מאוד, וזאת בניגוד להלכה הפסוקה בשו"ע אבן העזר סי' ע"ו ביחס לחיוב הבעל בעונת אשתו. כאשר האישה טוענת שאין לבעל גבורת אנשים,

משפט זר:

על מנת לבחון כיצד המשפט האנגלי בא לידי ביטוי בסוגיה זו, אנו נסקור את הערעור האזרחי מספר 609168, אספרנס נתן נגד מאיר עבדאללה, לפני השופטים ברנזון, מני,

קיסטר. זהו ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל אביב-יפו, מיום 20.9.68, ולפיו נדחתה תביעת המערערת לתשלום פיצויי נזיקין עקב הפרת הבטחת נישואין וערעור כנגד על נומך ההוצאות הנפסקו למשיב. הערעור התקבל ברוב דעות, הערעור כנגד נדחה.³⁶ המשיב, עשיר מופלג בעל עסקים נרחבים ברחבי העולם, נשוי לבת דודתה של המערערת. בהיות המערערת בת 20 והמשיב בן 55, הבטיח לה המשיב לשאת אותה לאישה עם גירושיו מאשתו הנוכחית והחל לקיים איתה יחסי אישות. בזמן זה, גרה אשת המשיב עם ארבעת ילדיו בשוויצריה ומשנת 1961, המערערת חיה בלונדון על חשבונו של המשיב. השניים היו מתראים כפעם או פעמיים בשנה, והיו יוצאים לטיול ארוך כל שנה ברחבי אירופה. במשך כל הזמן שבו לא התראו, התקיימה חלופת מכתבים ערה בהם לא פעם פתח את מכתבו ב"אשתי היקרה" וסיים אותו ב"בעלך האהוב", "אני שלך לעולם" ועוד. המשיב השלה את המערערת וגרם לה לחשוב שהוא עושה את מיטב מאמציו על מנת להשיג גט אך שהוא נתקל בקשיים. בשנת 1965, בביקורם האחרון בארץ אף סיפר המשיב למערערת כי עניין הגט נפתר ועם שובם לאנגליה השניים יתחתנו. ברם, כאשר חזרה לאנגליה, ניתק המשיב את הקשר עימה.

בבית המשפט המחוזי הוחלט ברוב דעות כי הבטחה זאת לנישואין היא לא בהכרח בלתי חוקית. על פי השופט כהן, מבחינה משפטית אין פגם חוקי או מוסרי בהבטחה לשאת אישה אחרת אחרי הגירושין מאישה קודמת. על פי השופט ויתקון, אין לפסול הבטחה זאת כבלתי חוקית כאשר היחסים בין בני הזוג "מעוררים מיסודם ולא נשאר ביניהם אותו קשר של חיבה ונאמנות הדדית שיכול להיפגע עלידי ההתקשרות" עם האישה האחרת.

בעדותו הכחיש המשיב שיחסיו עם אשתו היו מעוררים ואף טען כי מעולם לא עלתה בדעתו המחשבה להתגרש ממנה. מצד שני, על פי הראיות, המשיב החזיק את משפחתו בשוויצריה והיה טס ממקום למקום ולא חי איתם, הוא חי עם המערערת כשנה וחצי בוילתו בארץ, ובמכתביו למערערת ציין שכאשר היא לא נמצאת עימו הוא מרגיש "בודד", קרא לעצמו "בעלך" ועוד.. כל אלו מצביעים על חיי נישואין חסרי קשרי חיבה ונאמנות

³⁶ ע"א 609/68 נתן נגד עבדאללה, פד"א כד (1) 455, 1970.

הדדית שעליהם שם השופט ויתקון דגש.³⁷

השופט בדיון הראשון הסיק מעדות המשיב כי מלכתחילה לא התכוון לתת גט לאשתו וכי הבטחותיו למערערת היו על מנת להוליכה שולל ולקנות את ליבה וגופה. הבטחות כזב אלו, שניתנו למערערת כדי שתסכים להתמסר לו, הן תרמית במלוא מובן המילה. עם זאת, עילת התרמית נשללה בדיון הראשון מכיוון שלדעת השופט, בתביעת נזיקין חל העיקרון שלפיו תביעה המתבססת על מעשה אסור, לא תוביל לדבר חיובי כגון סיוע כספי.³⁸ מנגד, טוען השופט קיסטר שעקרון זה לא חל בתביעת נזיקין, שכן עוולת התרמית אינה מושתתת על אותן עובדות היוצרות את העילה החוזית וכי למערערת אין שום חלק בתרמית. על מנת שהמערערת תזכה לקבל פיצויים, עליה להוכיח כי קיים נזק ממון מסוג נזק כללי, וכפי שקבע השופט בבית המשפט המחוזי, המשיב "מנע ממנה במשך שנים להינשא ולהקים בית בישראל וחיבל בסיכוייה להינשא לאחר מכן".

לורד דנינג, שומר המגילות באנגליה, הבחין בין קנה המידה לשומת הפיצויים על הפרת הבטחה לפי דיני חוזים ועל ביצוע מעשה תרמית לפי דיני נזיקין בכך שבחובה, יש להביא את התובע לאותו מצב שהיה מגיע אליו אילו ההבטחה התקיימה. בתרמית הפיצויים צריכים לפצות על כל נזק ממשי שנגרם כתוצאה מן ההשפעה המזיקה, ולכן גם הגבולות של הפיצויים בתביעת תרמית הם גמישים הרבה יותר מאשר הגבולות בפיצויים בתביעה על הפרה חוזה.³⁹

השופט וין מסכים עם לורד דנינג והוסיף שלדעתו בפיצויים על עוולת התרמית, יש להשוות בין המצב ההתחלתי של המרומה לפני ההיצג השקרי ועם מצבו שלאחר מכן, כתוצאה מהיצג זה. במקרה הנדון, המערערת בזבזה כשבע שנים מחייה ושמרה למשיב אמונים מתוך תקווה שימלא את הבטחתו לשאתה לאישה. היא גרה רוב הזמן בבדידות רוחנית, כאשר היא רחוקה ממשפחתה וחבריה, ובסביבת קרובי משפחתה שמה הטוב ניזוק והיא סובלת מנידוי.

בתביעה מסוג זה, הפגיעה בשמה הטוב וברגשותיה של האישה שהולכה שולל על ידי הבטחת נישואין שקרית היא מעיקרי הנזק, כפי שהעיר השופט קיסטר, וכך גם המשפט

³⁷ ע"א 609/68 נתן נגד עבדאללה, פד"א כד (1) 459,455 1970.

³⁸ ע"א 609/68 נתן נגד עבדאללה, פד"א כד (1) 461,455 1970.

³⁹ ע"א 609/68 נתן נגד עבדאללה, פד"א כד (1) 465,455 1970.

האנגלי סבור: "במקרה של הפרת הבטחה לנישואין, שהיא חוזה לפי צורתה אבל עוולה לפי מהותה, פגיעה ברגשות התובע הוא ראש נזיקין ראשון במעלה".⁴⁰ כמו כן, מתוך פסק דין אנגלי: "חבר המושבעים רשאים להביא בחשבון את הפגיעה ברגשותיה ובגאוותה הפצועה של אישה, שלה נעשה עוול כזה".⁴¹

על כן, בעקבות דיון מדוקדק במקרה והסתמכות על משפט האנגלי, היגע השופט ברנזון למסקנה שיש לקבל את הערעור, לבטל את פסק הדין של המחוזי ולפסוק לטובת המערערת פיצויים בגובה של כחמישים אלף ל"י עם 11% ריבית לשנה מיום הגשת התביעה ועד התשלום בפועל, וכן הוצאות משפט בסכום כולל של 5,000 ל"י.⁴²

על פי השופר קיסטר, עקרון ה"מעילה בת עוולה" באנגליה אינו מוגבל רק לדיני החוזים, וכי במדינות רבות אחרות חיי אישות מחוץ לנישואין שהתקיימו בעקבות הבטחת נישואין מהווה עילה לתביעה או להגדלת פיצויים (גם באנגליה). בנוסף, אין לראות את המערערת והמשיב כשווי ערך באשמה בהתקשרות, אלא יש להחשיב את אשמתה כקטנה עד אפסית, מכיוון שהייתה בת 18 ובעלת מצב כלכלי רעוע והמשיב הופיע כדמות דואגת לה והטעה אותה באמצעות דבריו והתנהגותו. נמצא בפסקי דין באנגליה, כי במקרים כאלו זכות התביעה מצד הנפגע, הנושא אשמה מינורית בהתקשרות, אינה נפגעת.

על פי קוסטר, יש להחיל במקרה זה את הדברים שנאמרו על ידי האביר ברוס, שלפיו על מנת שאחד משני אנשים המשתתפים במעשה אסור או בלתי הוגן יוכל לתבוע את חברו, דרוש יותר מאי שוויון במידת האשם של כל אחד מהם. במקרה הנדון, המשיב ידע שבעקבות התרמית, עתידה של המערערת ייפגע ובכל זאת ניצל את מצבה של המערערת ואת מעמדו ופיתה אותה, ועל כך מסכים קוסטר עם ההחלטה שאליה הגיע עמיתו השופט ברנזון בנוגע לתשלום הפיצויים

רפלקציה:

בעבודה זו גיליתי המון מידע חדש על נושא שסיקרן אותי כבר זמן רב. למדתי על שיטת המשפט העברי בכל הנושא למתן גט ואת ההיסטוריה של המשפט העברי בנקודת מבט של

⁴⁰ Maine & McGregor על פיצויים, ע' 47, סימן 4.
⁴¹ Berry v. Da Costa: (1866), L.R. 1 C.P. 331, 333; Har. & Ruth. 291; 35 L.J.C.P. 191; 12 Jur. N.S. 588; 14 W.R. 279.
⁴² ע"א 609/68 נתן נגד עבדאללה, פד"א כד (1) 467,455.1970.

נושא זה, למדתי את השקפתו של המשפט הישראלי בכל הנושא לענייני נישואין וגירושין, ובנוסף גם גיליתי התייחסות חדשה של הנושא מצד המשפט האנגלי. נהנתי מאוד להכין עבודה זו מכיוון שהיא מאתגרת ומציבה קשיים שעוד לא יצא לי להתמודד איתם, כמו איסוף חומר תאורטי שנכתב ברמה גבוהה וסיכומו, הבנת אופן כתיבת העבודה וכולי .. עם זאת, היו לא מעט קשיים שהתעוררו במהלך העבודה, לדוגמה איני רגילה לכתוב באמצעות אזכורים ולכן לקח לי זמן להבין על פי איזה נוסחת אזכור אני צריכה לפעול כאשר אני משתמשת בחומר ממקור ספציפי כלשהו. בנוסף, גם המשפט העברי הציב בפניי קשיים מכיוון שאיני מבינה את השפה והביטויים כפי שהם נאמרים במשפט העברי אך התגברתי על קושי זה באמצעות חוברת ההדרכה המתאימה ולפי פרשנות להלכות או לפרשנויות .

ביבליוגרפיה :

חקיקה :
חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג-1953

חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1955
חוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), התשט"ז-1956

פסיקה :

בג"צ

בג"ץ 54\55, רוזנצוויג נגד יו"ר ההוצל"פ ירושלים, פ"ד ט (1955).

בג"ץ, 1555\05, לוי נגד הנהלת בתי הדין הרבניים, (2009).

בג"ץ 2609\05, פלונית נגד בית הדין הרבני הגדול, (2011).

ע"א 609\68 נתן נגד עבדאללה, פד"א כד (1) 1970.

ספרות מחקר :

אבישלום וסטרייך, 'על כפית גט בהלכת המורדת במשנה ובתלמוד', מחקרי משפט כה. 563, (2009).

אביעד כהן, 'אם תרצו אין זו עגונה', משפחה במשפט ו-ז, (2014).

משפט עברי :

בבלי, כתובות ה, סג ע"ב.

בבלי, בבא קמא, פט.

התוספתא, ה,ז, (מהדורת ליברמן 73-74).

ירושלמי, כתובות ה, ח.

משנה, כתובות ה, ז.